

Nadiia Dudnyk

Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki
w Drohobyczu, Ukraina

Izabela Krasińska

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Poglądy pedagogiczne Józefy Joteyko (1866-1928)

The pedagogical views of Józefa Joteyko
(1868-1928)

Słowa kluczowe

Józefa Joteyko (1866-1928), poglądy pedagogiczne, nauczyciel, szkoła, uczeń

Streszczenie

Józefa Joteyko (1868-1928) była wybitnym polskim psychologiem, pedagogiem i lekarzem przełomu XIX i XX stulecia. Ważne są jej spostrzeżenia na temat pedagogiki, którą traktowała jako naukę o dziecku. Joteyko uważana jest za reformatorkę polskiej szkoły. Głosiła, iż wszystkie dzieci, niezależnie od klasy społecznej, z której się wywodziły, powinny mieć równe prawa w dostępie do oświaty. Zdaniem Joteyko dzieci upośledzone umysłowo, głuchonieme czy niedowidzące uczęszczać powinny do specjalnie dla nich utworzonych placówek szkolnych. Apelowała, aby przy szkołach tworzyć etaty dla psychologów. Wysuwała też postulaty uniwersyteckiego kształcenia nauczycieli.

Key words

Józefa Joteyko (1866-1928), pedagogical views, teacher, school, student

Summary

Józefa Joteyko (1866-1929) was a recognized Polish psychologist, educator and physician of the turn of 19th and 20th centuries. Her remarks concerning pedagogy, which she treated as the study of the child, have proven to be extremely significant. Joteyko is considered to be a reformer of the Polish

school system and she maintained that all children, regardless of their social background, should have equal access to education. However, as Joteyko stated, mentally-handicapped, deaf-and-dumb and partially-sighted children should attend specially created educational centres. She also argued for the creation of posts for psychologists in schools and postulated the necessity of a university education for teachers.

Wprowadzenie

Józefa Joteyko (1866-1928) – to znany pedagog, fizjolog i psycholog, a także promotorka pedologii, czyli nauki o rozwoju dziecka¹. Skupiła się jako lekarz na układzie nerwowym młodej osoby, gdyż na rozwijającym się organizmie można było najlepiej prześledzić kształtowanie się układu nerwowego. Rozwój mowy, zmysłów, zachowań, zainteresowań, percepcji czy umiejętności u dziecka zmienia się bowiem z każdym miesiącem jego życia. Wiadomości z dziedziny neurologii, jakimi dysponowała Joteyko po kierunkowych praktykach odbytych w paryskim szpitalu Salpêtrière, bardzo przydały się w dalszych jej działaniach. Badaczka analizowała fizyczny rozwój dziecka, jego inteligencję, wyobraźnię, pamięć, koncentrację uwagi, predyspozycje, zmysły i charakter². Od 1908 roku wykładała psychologię i kierowała laboratorium psychologii fizjologicznej uniwersytetu w Brukseli. W 1912 roku zorganizowała tam Międzynarodowy Fakultet Pedologiczny. Od 1916 roku była profesorem w Collège de France³, wykładając tam psychologię. W latach 1917-1918 prowadziła na Sorbonie i uniwersytecie w Lyonie wykłady z zakresu pedeutologii i psychologii pedagogicznej. W 1918 roku powołała w Paryżu Polską Ligę

¹ S. Sedlaczek, *Józefa Joteyko*, Warszawa 1928, s. 7; S. Konieczna, *Profesor Józefa Joteyko – neurolog rozwojowy, psycholog, pedagog przełomu XIX i XX wieku*, „Poznańskie Zeszyty Humanistyczne” XXIII/2014, t. XXIII, s. 8, http://www.pomost.net.pl/tom_23/konieczna.pdf (dostęp: 15.06.2016); S. Konarski, *Joteykówna Józefa Franciszka*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 11, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964-1965, s. 297; J. Chwastyk-Kowalczyk, „Bluszcz” w latach 1918-1939. *Tematyka społeczna oraz problemy kultury i literatury*, Kielce 2003, s. 108.

² S. Konieczna, *Profesor Józefa Joteyko – neurolog rozwojowy, psycholog, pedagog przełomu XIX i XX wieku*, dz. cyt., s. 7.

³ Szerzej na ten temat zob.: W-ska, *Dr. Józefa Joteyko. W Collège de France*, „Kobieta Współczesna” 22/1928, s. 4-5.

Nauczania i Wychowania. Organizacja ta miała na celu gromadzenie polskiego dorobku w dziedzinie pedagogiki. Po powrocie do kraju w 1919 roku prowadziła wykłady z psychologii ogólnej i pedagogiki w Państwowym Instytucie Pedagogiki w Warszawie⁴, a po jego likwidacji w Wolnej Wszechnicy Polskiej. Związana była też z Instytutem Pedagogiki Specjalnej⁵.

W latach 1908-1914 redagowała w Brukseli kwartalnik naukowy „La Revue Psychologique”. Po powrocie do Polski była natomiast redaktorem czasopism „Biuletyn Koła Psychologicznego” (1924-1925) i od 1926 roku „Polskiego Archiwum Psychologii”. Redagowała też „Rocznik Pedagogiczny”, a w latach 1922-1923 *Encyklopedię wychowawczą*⁶.

Zdaniem Józefy Joteyko w każdej dziedzinie, a zwłaszcza w pedagogice i psychologii, nauka nie może ograniczać się jedynie do rozważań teoretycznych, a jej wartość powinna służyć człowiekowi i mieć czysto praktyczny charakter⁷.

Jej zainteresowania naukowe koncentrowały się na problemach rozwoju i pomiaru inteligencji, psychologii wrażeń i pamięci oraz znużenia

⁴ Państwowy Instytut Pedagogiczny funkcjonował od 28 listopada 1918 r. Celem tej placówki było przygotowanie pedagogiczne nauczycieli, którzy w przyszłości mogli podjąć zatrudnienie w szkołach średnich oraz w seminariach nauczycielskich. Instytut prowadził liczne badania naukowe z zakresu psychologii i pedagogiki. J. Joteyko, *Nauki psychologiczne w Państwowym Instytucie Pedagogicznym w Warszawie*, Warszawa [1924], s. 15.

⁵ S. Konieczna, *Profesor Józefa Joteyko – neurolog rozwojowy, psycholog, pedagog przełomu XIX i XX wieku*, dz. cyt., s. 3-6; J. Petrażycka-Tomicka, *Dr. Józefa Joteyko*, Kraków 1931, s. 10-12; G. Herczyńska, *Na okładce. Józefa Joteyko 1866-1928*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 1/2002, [s.b.p.]; O. Lipkowski, *Józefa Joteyko. Życie i działalność*, Warszawa 1968, s. 52; J. Majchrzyk-Mikuła, *Józefa Joteyko – prekursorka szkolnictwa specjalnego*, „Piotrkowskie Studia Pedagogiczne” 9/2001, s. 374-375; C. Walewska, *O równe prawa. Dr. Józefa Joteyko*, „Kobieta Współczesna” 7/1927, s. 5-6; N. Samotyhowa, *Dr. Józefa Joteyko. Wspomnienia brukselskie*, „Kobieta Współczesna” 22/1928, s. 3; Cz. W., *Wielka uczona*, „Kobieta Współczesna” 22/1928, s. 2; W. Korzeniowska, *Mysł pedagogiczna na przestrzeni wieków. Chronologiczny słownik biograficzny*, Kraków 2010, s. 188; W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1987, s. 18.

⁶ O. Lipkowski, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 155; S. Konarski, *Joteykówna Józefa Franciszka* dz. cyt., s. 297; G. Herczyńska, *Na okładce. Józefa Joteyko 1866-1928*, dz. cyt., [s.b.p.] M. Grzegorzewska, *Po zgonie Prof. Dr. Józefy Joteyko*, „Ruch Pedagogiczny” 5/1928, s. 134; A. Wałęga, *Luminarze polskiej pedagogiki specjalnej*, w: *Historyczne dyskursy nad pedagogiką specjalną – w ujęciu pedagogicznym*, red. J.J. Bleszyński, D. Baczała, J. Binnebesel, Łódź 2008, s. 354.

⁷ J. Majchrzyk-Mikuła, *Józefa Joteyko – prekursorka szkolnictwa specjalnego*, dz. cyt., s. 373.

i zmęczenia⁸. Wiele miejsca w swojej pracy badawczej poświęciła szeroko pojętej nauce o dziecku i organizacji szkolnictwa⁹.

Szkoła i uczeń według Józefy Joteyko

Poglądy pedagogiczne Józefy Joteyko wpisują się w nurt tzw. „nowego wychowania”. Jednym z haseł, jakie na początku XX wieku wysuwano, była demokratyzacja oświaty. W związku z tym badaczka głosiła, iż wszystkie dzieci wywodzące się z różnych warstw społecznych powinny mieć prawo równego dostępu do oświaty. Była zdania, że „dzieci warstw włościańskich i proletariackich powinny – przynajmniej przez pewien czas – być otoczone opieką państwową i społeczną”, gdyż wychowywały się w warunkach mniej korzystnych¹⁰. Dzieci zdolne z rodzin biednych powinny mieć prawo nie tylko do bezpłatnej szkoły, ale również do „stypendiów jako ekwiwalentu za pracę”, do której w swoich rodzinach były przymuszane. Należało jej zdaniem zachęcać i pobudzać ludność wiejską i proletariat miejski do korzystania ze szkół i możliwości uczenia się¹¹. W procesie nauczania powinno się uwzględniać potrzeby psychiczne dziecka. Pokierowanie jego rozwojem nie mogło narażać na wstrząsy i kryzysy, powinno natomiast doprowadzić do jedności rozwojowej¹². Reforma szkoły według niej była koniecznością i powinna być rozpoczęta od szkoły początkowej¹³. W ten sposób można było wyrównać skutki wielowiekowej nierówności społecznej w dziedzinie dostępu do wiedzy.

Józefa Joteyko przez całe swoje życie występowała jako rzeczniczka szkoły jednolitej. Według niej szkoły oddzielne dla ludu i dla burżuazji, pomimo identycznych programów nauczania, zawsze wprowadzały różnice na niekorzyść dzieci ubogich. Jej zdaniem, potrzeby wychowawcze

⁸ Szerzej: J. Joteyko, *Znużenie = (La Fatigue)*, Warszawa 1932; też, *Poziom inteligencji uczniów gimnazjum niższego. Badania eksperymentalne*, Lwów – Warszawa 1922; też, *Metoda testów umysłowych i jej wartość naukowa*, Lwów – Warszawa 1924.

⁹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2004, s. 164.

¹⁰ J. Joteyko, *Jedność szkolnictwa ze stanowiska psychologii i potrzeb społecznych*, Warszawa 1926, s. 5.

¹¹ O. Lipkowski, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 164.

¹² Tamże; J. Joteyko, *Jedność szkolnictwa ze stanowiska psychologii i potrzeb społecznych*, dz. cyt. s. 5; J. Joteyko, *Odbudowa szkoły polskiej. Dwa odczyty wygłoszone w Uniwersytecie Ludowym im. Adama Mickiewicza, w Paryżu, dnia 16-go grudnia 1917 i 13-go stycznia 1918*, Paryż 1918, s. 25.

¹³ Zob. J. Joteyko, *Odbudowa szkoły polskiej*, dz. cyt., s. 34.

dzieci prawidłowo rozwijających się do 14. roku życia są jednakowe. Według badaczki demokratyzm był najsprawiedliwszym i najbardziej etycznym ustrojem szkolnym¹⁴. Nauczanie elementarne powinno być powszechne, bezpłatne i obowiązkowe. Zauważyła, iż duża liczba alfabetów stanowiła przeszkodę wstrzymującą wszelkie dążenia do polepszenia bytu ekonomicznego i społecznego narodów. W przypadku braku przymusu szkolnego znacząca ilość dzieci nie uczęszczała do szkół lub uczęszczała nieregularnie¹⁵.

Zdaniem Józefy Joteyko pieniądź nie powinien być przywilejem w osiągnięciu wyższych stopni wiedzy. Dzieci pochodzące z rodzin zamożnych wstępowały do szkół średnich bez względu na swoje zdolności, natomiast dzieci z ludu miały w tym przypadku wiele trudności związanych z brakiem funduszy na naukę. W związku z tym należało stworzyć system stypendiów dla dzieci zdolnych, a niezamożnych. I tu podawała przykład Francji, gdzie ustanowiono subwencje dla rodziców celem odškodowania strat poniesionych z tego tytułu, że uczące się dzieci w szkołach średnich nie mogły zarobkować. Według niej nauczanie powinno być bezpłatne na wszystkich szczeblach procesu kształcenia. Swoje zapatrywania na demokratyzację oświaty wyraziła w postulatach przedstawionych na VI Zjeździe Federacji Międzynarodowej Towarzystw Nauczycieli Szkół Średnich w Warszawie w 1924 roku. Opowiadała się za uświadamianiem edukacyjnym społeczeństwa z niższych warstw. W jej opinii nikt nie mógł być wskutek systemu szkolnictwa pozbawiony możliwości osiągnięcia wyższego wykształcenia. Zapatrywanie takie pozwoliłoby ludziom zdolnym bez względu na to, z jakiej warstwy społecznej się wywodzili, „wzbijać się na szczyty intelektualne”. Zatem wymagania indywidualne powinny być dostatecznie wysokie, aby nie doprowadzić do sytuacji, kiedy młodzież nie byłaby przygotowana do praktycznego zdobywania i poszerzania swoich umiejętności. Joteyko była przeciwna karierowiczostwu niepopartemu dostatecznymi zdolnościami czy silnym charakterem. Kładła nacisk na przygotowanie do szkół zawodowych, które pozwoliłyby na podjęcie dalszej nauki w politechnikach¹⁶.

Krytycznie oceniała nieodpowiednią proporcję pomiędzy liczbą szkół ogólnokształcących a liczbą szkół zawodowych. Szkoły zawodowe miały dostarczyć wykwalifikowanej kadry przyszłych robotników

¹⁴ O. Lipkowski, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 157-164.

¹⁵ J. Joteyko, *Odbudowa szkoły polskiej*, dz. cyt., s. 31.

¹⁶ J. Joteyko, *Jedność szkolnictwa ze stanowiska psychologii i potrzeb społecznych*, dz. cyt., s. 12-14.

i rzemieślników. Joteyko dostrzegała zależność sytuacji ekonomicznej i jej prawidłowego rozwoju od dopływu wykwalifikowanych kadr. Widziała duże niebezpieczeństwo w naporze młodzieży do szkół średnich ogólnokształcących, co groziło obniżeniem poziomu nauczania. Jedynym środkiem miał być dla tych młodych ludzi rozwój szkolnictwa zawodowego. Szkoła tego typu powinna być rozczłonkowana poziomo i objąć różne kierunki specjalizacji zawodowej, ale też pionowo, począwszy od kursów rzemieślniczych i rolniczych opartych na szkole powszechnej, aż do szkół średnich zawodowych opartych na 9-10 klasach szkoły ogólnokształcącej¹⁷.

W okresie, na który przypadała działalność Józefy Joteyko w odrodzonej Polsce, ustroj szkoły nie był unormowany jednym aktem prawnym obejmującym całe szkolnictwo. Nie było zasadniczej ustawy o ustroju polskiej szkoły. Najważniejsze zagadnienia dotyczące organizacji i struktury szkolnictwa były uregulowane aktami normatywnymi na podstawie artykułów 117-120 Konstytucji z 17 marca 1921 roku, znówelizowanej w 1926 roku. Sytuacja taka nie sprzyjała rozwojowi szkoły. Bardziej wykształcone sfery społeczeństwa polskiego, a zwłaszcza środowisko nauczycielskie, zdawały sobie doskonale sprawę z wadliwości oraz nieprawidłowości ustroju szkolnictwa, domagając się reformy¹⁸.

W opinii Józefy Joteyko kierunek rozwoju szkoły polskiej był niezgodny z zasadami wysuwanymi przez znawców psychologii dziecka, był też sprzeczny z interesem społecznym i kulturalnym narodu polskiego. Nie był także zgodny z postulatami demokratycznymi. Podjęła zatem walkę z tymi tendencjami. Była przeciwna szkole elitarnej, twierdząc, że jest ona niekorzystna dla większości dzieci polskich. Postępy w zakresie demokratyzacji oświaty według Joteyko miały wpływ na podniesienie ogólnego poziomu kultury. Apelowwała, by znieść kastową strukturę społeczną¹⁹.

Powszechna i obowiązkowa 7-letnia szkoła podstawowa oznaczała postęp wobec ówczesnych tendencji budowania systemu, w którym gimnazjum 8-letnie opierałoby się na powszechnej 4-letniej szkole. Ukończenie obowiązkowego nauczania w 14. roku życia było niewskazane z punktu widzenia interesu dziecka, ponieważ wybór dalszej drogi kształcenia w tym okresie rozwojowym był jeszcze trudny z racji niedojrzałości.

¹⁷ O. Lipkowski, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 167.

¹⁸ Tamże, s. 157-158.

¹⁹ J. Deptuła, *Poglądy Józefy Joteyko na reformę ustroju szkolnictwa w Polsce*, „Młoda Myśl” 3/1929, s. 1.

W tym okresie przejściowym dziecko potrzebowało szczególnej opieki psychicznej i fizycznej²⁰.

Józefa Joteyko opowiadała się zatem za koniecznością funkcjonowania 7-klasowej szkoły powszechnej obowiązującej wszystkie dzieci. Dokonała charakterystyki systemu tzw. prostoliniowego, który dawał absolwentom szkoły powszechnej wolny wstęp do szkół średnich tzn. 4- lub 5-letnich gimnazjów bądź do szkoły zawodowej. Po szkole średniej system ten obejmował wstęp wolny do uniwersytetu. Według niej twierdzenie to było oparte na błędnym poglądzie, że wszystkie dzieci są w stanie ukończyć gimnazjum. Tu predyspozycje umysłowe dziecka i jego dojrzałość szkolna czy zainteresowania powinny odgrywać rolę najważniejszą, ponieważ ogromne są „cierpienia” niezdolnego gimnazjalisty, dla którego nauka stawała się koszmarem. Ogólną zasadą reformy szkoły powinno być organizowanie takich szkół, w których dziecko mogłoby osiągnąć maksimum wykształcenia i najlepsze warunki rozwoju psychicznego. Dlatego należało organizować różne typy szkół, odpowiadające różnym typom uczniów. Jednakże jednolitość szkolnictwa nie była zdaniem Joteyko sprzeczna z różnorodnością szkół. Wymagała bowiem dostosowania szkoły do potrzeb psychicznych dzieci. Dziecko miało prawo do szkoły odpowiadającej jego właściwościom psychicznym i prawom rządzącym jego rozwojem psychofizycznym²¹.

Reforma szkolnictwa według Józefy Joteyko winna mieć na celu zapewnienie wszystkim dzieciom osiągnięcia określonego ogólnego poziomu kultury, który dawałby podstawę do dalszego rozszerzenia możliwości życia intelektualnego i zawodowego. Minimalny okres nauczania podstawowego w jej mniemaniu miał trwać 7 lat²².

Nieobojętna była dla Joteykówny kwestia wychowania moralnego i obywatelskiego. Szkoła w jej ujęciu powinna wychowywać wolnego człowieka żyjącego w niepodległej Polsce. Wolność ta polegać miała na dobrowolnym przyjęciu obowiązków, których doniosłość człowiek w pełni jest w stanie zrozumieć. Religia powinna pozostać sprawą natury osobistej. Był to jej zdaniem jedyny sposób zapewnienia społeczeństwu rozwoju w duchu tolerancji, rozumianej jako poszanowanie cudzych przekonań. Szkoła powinna rozwijać się poza wszelką polityką

²⁰ O. Lipkowski, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 165.

²¹ J. Joteyko, *Jedność szkolnictwa ze stanowiska psychologii i potrzeb społecznych*, dz. cyt., s. 15; J. Deptuła, *Poglądy Józefy Joteyko na reformę ustroju szkolnictwa w Polsce*, dz. cyt., s. 3.

²² O. Lipkowski, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 166.

i fanatyzmem²³. Zdaniem Joteyko szkoła musi uczyć poszanowania życia i uczuć innych ludzi oraz współczucia dla wszystkich żywych istot²⁴.

W procesie nauczania ważne były również metody pracy z uczniami podejmowane przez ciało pedagogiczne. Szkoła winna ulepszać metody pracy z wychowankami poprzez odpowiedni dobór sił pedagogicznych; winna starać się wykrzesać z każdego ucznia maksimum uzdolnień. To wszystko jednak nie wystarczało, gdyż stopień i rodzaj uzdolnień należą do czynników stanowiących naturalne różnice między ludźmi, są natury wrodzonej i nigdy nie dadzą się wyrównać. Gdyby taki system był zastosowany, doprowadziłby do większego obniżenia poziomu szkół średnich ogólnokształcących, a tym samym i uniwersytetów. W Polsce międzywojennej niebezpieczeństwo było większe, gdyż jak już zostało wspomniane, wobec zbyt małej liczby szkół zawodowych młodzież tłumnie podążała do gimnazjów i uniwersytetów. Panowało nawet przekonanie, że tylko na uniwersytecie zdobyć można było wiedzę²⁵. Obrona przez nauczyciela odpowiednia metoda nauczania była ważna na wszystkich poziomach kształcenia²⁶. Największe jej znaczenie odnotować można jednak w nauczaniu początkowym ze względu na konieczność zastosowania pedagogiki do specjalnych właściwości umysłu dziecka²⁷.

Kolejny system, na który Joteyko zwróciła uwagę w swojej myśli pedagogicznej, to tzw. system rozgałęziony, w którym młodzież powinna znaleźć takie szkoły, gdzie mogłaby osiągnąć odpowiednie dla siebie wykształcenie. Stąd potrzeba szkół o różnych typach kształcenia, odpowiadających różnym indywidualnościom. W przypadku braku tego rodzaju szkół młodzieży grozić może wstrzymanie rozwoju, ponieważ w zwykłych szkołach nie jest ona w stanie znaleźć dla siebie właściwych warunków. Szkoła jednolita miała zapewnić wszystkim dzieciom możliwość uczenia się. Chodziło również o to, aby dzieci podejmowały naukę w szkole najbardziej dla siebie odpowiedniej, w zależności od uzdolnień i predyspozycji. Ustosunkowała się zatem do zagadnienia selekcji szkolnej²⁸.

²³ J. Joteyko, *Odbudowa szkoły polskiej*, dz. cyt., s. 41.

²⁴ Tamże, s. 43.

²⁵ J. Joteyko, *Jedność szkolnictwa ze stanowiska psychologii i potrzeb społecznych*, dz. cyt., s. 15.

²⁶ J. Joteyko, *Losy naszej młodzieży a reforma ustroju szkolnictwa*, Warszawa 1927, s. 6.

²⁷ J. Joteyko, *Odbudowa szkoły polskiej*, dz. cyt., s. 37.

²⁸ J. Deptuła, *Poglądy Józefy Joteyko na reformę ustroju szkolnictwa w Polsce*, dz. cyt., s. 4-5.

Joteyko uzasadniała konieczność stosowania tej selekcji jako warunku prawidłowej reformy szkolnej przeprowadzonej w duchu demokratycznym²⁹. Przez właściwą selekcję można było jej zdaniem zapewnić szkole lepsze warunki do realizowania zadań wychowawczych oraz dydaktycznych. W klasach szkoły masowej znajdowały się dzieci upośledzone umysłowo i zaniedbane moralnie, epileptyczne czy nerwowe. Joteyko wychodziła z założenia, że te dzieci z normalnej szkoły powszechnej powinny być wyeliminowane, ponieważ zagrażają innym i nie mają z różnych względów szans na ukończenie szkoły. Selekcja szkolna w jej rozumieniu to dobór, różnicowanie i poradnictwo oparte na najlepszej znajomości dziecka. Za jeden z zasadniczych jej elementów uważała poradnictwo zawodowe. Według niej na podstawie dostarczonych przez szkołę materiałów i wyników badania psychotechnicznego przeprowadzonego w szkole lub poradni zawodowej można skierować ucznia do najbardziej odpowiedniej dla niego szkoły zawodowej³⁰. Joteyko domagała się ustanowienia stanowiska psychologa szkolnego mającego możliwość śledzenia rozwoju psychicznego dziecka. Celem jego pracy byłaby opieka psychologiczna, a więc dostosowanie dla każdego dziecka, na podstawie wyników badań, możliwie najlepszych metod kształcenia i wychowania zgodnych z organizacją szkolną i pasujących do indywidualności uczniów. Działalność psychologów powinna mieć charakter zarówno naukowy, jak i praktyczny³¹.

Joteyko odniosła się także do systemu szkolnego bez selekcji i systemu z selekcją. Biorąc pod uwagę jej spostrzeżenia, okazuje się, że najgorszy jest system prostolinijny i system bez selekcji. Lepszy do wprowadzenia w praktyce z korzyścią dla młodych pokoleń Polaków okazał się system rozgałęziony i system z selekcją. Pierwszy egzamin selekcyjny powinien być przeprowadzony na koniec szkoły powszechnej w 14. lub 15. roku życia. Pozwala on na ukierunkowanie ucznia na wybór właściwej dla niego szkoły, która odpowiadałaby jego uzdolnieniom, licząc się w miarę możliwości z jego upodobaniami. Miał to być egzamin ze zdolności w danym kierunku. Musiał być jednak poprzedzony przez badania psychologiczne prowadzone na dziecku od chwili jego przystąpienia do szkoły powszechnej. Dzięki niemu każde dziecko będzie dokładniej poznane. Za pomocą eksperymentu i metodycznej obserwacji uzyskać można obraz fizyczny i duchowy każdego dziecka, na który składają się między innymi: znajomość

²⁹ O. Lipkowski, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 173.

³⁰ J. Majchrzyk-Mikuła, *Józefa Joteyko – prekursorka szkolnictwa specjalnego*, dz. cyt., s. 376-377.

³¹ Tamże, s. 378.

jego fizycznego rozwoju, charakter, stopień i wytrzymałość uwagi, zdolność do pracy, stopień i rodzaj inteligencji czy wybór odpowiedniego zawodu³².

Drugi egzamin selekcyjny odbywałby się przy wstępowaniu do gimnazjum lub szkoły zawodowej. Ogólną prawidłowością powinno być uwzględnianie egzaminu selekcyjnego przy wstępie do każdej szkoły. Decydować o tym powinna placówka przyjmująca uczniów. Trzeci tego typu egzamin miałby się odbywać przy wstępowaniu do uniwersytetu i innych wyższych uczelni, ze względu na charakter ich wydziałów³³.

Józefa Joteyko wspominała o świadomej selekcji szkolnej, która jest racjonalnym pokierowaniem sobą w życiu. Według niej selekcja poniżej 14. roku życia była niezgodna z zasadami psychologii i pedagogiki. Selekcja zawiera w sobie pojęcie poradnictwa, a poradnictwo zaś stanowiło jedną z form selekcji. Selekcja szkolna stanowi dobór, dlatego należy dobrać ludzi odpowiednich, jeśli dąży się do zapewnienia im wykonywania właściwego dla nich zawodu. Selekcja po ukończeniu szkoły powszechnej łączy się blisko z wyborem zawodu³⁴. Niepożądane byłoby jednak jej wprowadzenie w sensie różnicowania kierunku szkolenia w szkole powszechnej. W szkole tej musi być zagwarantowana równość startu. Z normalnej szkoły podstawowej powinny być jednak wyeliminowane dzieci, które z różnych względów nie mają szans na jej ukończenie oraz te, które źle wpływają na zespół uczniów. W specjalnych szkołach lub klasach powinny znaleźć się więc dzieci chore i kalekie, upośledzone umysłowo, niedowidzące i niedosłyszące oraz moralnie zaniedbane³⁵. Joteyko omówiła również sposoby selekcji szkolnej³⁶. Opowiadała się za stworzeniem oddziałów dla dzieci trudnych, których pobyt w klasie zwykłej mógł być niekorzystny dla innych uczniów, same zaś wymagały odpowiednich metod nauczania. Oceny szkolne powinny być zastąpione przez testy. Według niej dobrą metodą edukacyjną dla dzieci szkół początkowych byłaby metoda oparta na wiadomościach zrozumiałych, dostępnych dla umysłu najmłodszych, metoda zdolna ich zainteresować, dostosowana do

³² J. Joteyko, *Jedność szkolnictwa ze stanowiska psychologii i potrzeb społecznych*, dz. cyt., s. 17; S. Sedlaczek, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 8.

³³ J. Joteyko, *Jedność szkolnictwa ze stanowiska psychologii i potrzeb społecznych*, dz. cyt., s. 18-19.

³⁴ Tamże, s. 20-21.

³⁵ O. Lipkowski, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 173.

³⁶ J. Joteyko, *Jedność szkolnictwa ze stanowiska psychologii i potrzeb społecznych*, dz. cyt., s. 23-25.

potrzeb życia, oddziałująca na uczucia. Miała to być metoda aktywizująca, czyli metoda osobistej pracy³⁷.

Józefa Joteyko w ostatnich latach swojej działalności naukowej i praktycznej zainteresowała się też psychologią postaci i tzw. pedagogiką strukturalną. Według niej wychowanie mogło się odbywać tylko w ścisłym powiązaniu z konkretną sytuacją dziecka w jego środowisku przyrodniczym i społecznym. Usiłowała zastosować teorię strukturalizmu do organizacji szkoły, do programu i metod nauczania oraz badań psychologicznych. Elementem wiążącym poszczególne człony struktury szkoły było jej zdaniem dziecko i jego potrzeby³⁸. Wszystkie elementy szkoły stanowią zwartą całość, bo znajdują się na usługach jednostki rozwijającej się, przechodzącej poszczególne szczeble szkoły i wiążącej je z sobą. Według Joteyko metodą nauczania, uwzględniającą założenia psychologii strukturalnej, była metoda Owidiusza Decroly'ego, czyli „metoda ośrodków zainteresowań, opierająca nauczanie na naturalnych zainteresowaniach dziecka”³⁹. Była ona szczególnie przydatna w szkole specjalnej. Psychologia postaci miała się przyczynić do lepszego rozumienia dziecka, gdyż ujmowała i badała je w powiązaniu ze środowiskiem i w konkretnych warunkach, w jakich dziecko wzrasta. Metoda ta powinna być wykorzystana w naturalnych warunkach życia dziecka. Metoda ta stanowi formę pracy zespołowej, kształtuje u dziecka postawę aktywną wobec życia. Łączy pracę fizyczną z umysłową oraz kształtuje poczucie odpowiedzialności⁴⁰. Psychologia postaci zdaniem Joteyko ułatwia zwalczanie nadmiernego werbalizmu w nauczaniu. W nauczaniu strukturalnym, całościowym, globalnym dziecko poznaje elementy programowe w ścisłym z sobą powiązaniu i w logicznych układach treściowych. Tym samym metoda budzi zainteresowanie, ułatwia zapamiętanie i powoduje, że udział dziecka w pracy szkolnej jest aktywny i twórczy.

Nauczyciel w poglądach Józefy Joteyko

Józefa Joteyko nakreśliła też wizerunek nauczyciela. Według niej dobrym nauczycielem był ten, który potrafi dziecko zrozumieć, traktując je całościowo. Nauczyciel powinien wiedzieć, że klasa nie jest sumą

³⁷ J. Joteyko, *Odbudowa szkoły polskiej*, dz. cyt., s. 38-39.

³⁸ O. Lipkowski, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 180.

³⁹ J. Majchrzyk-Mikuła, *Józefa Joteyko – prekursorka szkolnictwa specjalnego*, dz. cyt., s. 379.

⁴⁰ Tamże.

jednostek, ale stanowi całość o odrębnych właściwościach. W przebiegu oddziaływania wychowawczego na klasę należy umieć dostrzegać poszczególne indywidualności, zespoły uczniów i klasę jako całościowy układ społeczny. Od harmonijnego współdziałania uczniów, nauczycieli oraz rodziców zależy rezultat wysiłków dydaktycznych i wychowawczych⁴¹. Obowiązkiem szkoły było czuwanie nad kompleksowym rozwojem dziecka, uwzględniając jego wykształcenie i wychowanie fizyczne, estetyczne, moralne i społeczne. Punkt ciężkości należy kłaść na potrzebę współpracy ze szkołą licznych specjalistów oraz rodziców⁴². Przeciążenie umysłowe dzieci i młodzieży Joteyko traktowała jako rezultat wadliwej organizacji pracy szkolnej i nieodpowiedniego programu nauczania. Kształcenie nauczycieli powinno być jej zadaniem oparte nie tylko na przygotowaniu teoretycznym, ale też na poznaniu życia społecznego oraz pracy ludzkiej w różnych jej środowiskach⁴³.

Józefa Joteyko przywiązywała dużą uwagę do pojęcia osobowości nauczyciela. Wysuwała postulat uniwersyteckiego kształcenia. Według niej nauczyciel powinien być do swojej pracy należycie przygotowany. Podkreślała znaczenie twórczej postawy pedagogów⁴⁴.

Podsumowanie

Józefa Joteyko obok Marii Skłodowskiej-Curie była na przełomie XIX i XX stulecia bez wątpienia najbardziej znaną i cenioną kobietą – naukowcem polskiego pochodzenia. Jej prace naukowe, artykuły, wygłaszane referaty, opinie, poglądy i tezy były drukowane i cytowane w europejskich publikacjach z zakresu: psychologii, psychiatrii, neurofizjologii, pedagogiki i pedologii⁴⁵.

Pedagogikę Joteyko traktowała jako naukę o dziecku, o które należy się troszczyć, opiekować się nim, dbać o jego zdrowie i rozwój fizyczny oraz umysłowy, zaspokajając jego ciekawość świata i ludzi oraz wyzwalać w nim siły twórcze. Dzięki psychologii eksperymentalnej, za której

⁴¹ O. Lipkowski, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 183.

⁴² J. Joteyko, *Odbudowa szkoły polskiej*, dz. cyt., s. 37-38.

⁴³ S. Sedlaczek, *Józefa Joteyko*, dz. cyt., s. 9.

⁴⁴ R. Bednarz-Grzybek, *Nauczyciel w polskiej myśli pedagogicznej XIX i początków XX wieku (wybrane aspekty)*, w: *W kręgu dawnych i współczesnych teorii wychowania. Uczeń – szkoła – nauczyciel*, red. K. Dormus, R. Ślęczka, Kraków 2012, s. 275.

⁴⁵ S. Konieczna, *Profesor Józefa Joteyko – neurolog rozwojowy, psycholog, pedagog przełomu XIX i XX wieku*, dz. cyt., s. 8.

twórcę uważała Wilhelma Wundta⁴⁶, udało jej się zreformować polską szkołę. Opowiadała się za nauczaniem indywidualizującym oraz aktywnym. Głosiła, iż wszystkie dzieci, niezależnie od klasy społecznej, powinny mieć równe prawo dostępu do oświaty. Jej zdaniem wybór ścieżki kształcenia i zawodu zależeć powinien od uzdolnień oraz inteligencji uczniów. Uważała, że dzieci upośledzone umysłowo, głuchonieme, niedowidzące powinny mieć zagwarantowaną edukację w specjalnie dla nich utworzonych placówkach szkolnych. Apelowała, aby przy szkołach tworzyć etaty dla psychologów, tak zatem dzisiejsze poradnie psychologiczno-pedagogiczne stanowią praktyczną realizację jej idei i dążeń⁴⁷.

Bibliografia

- Bednarz-Grzybek R., *Nauczyciel w polskiej myśli pedagogicznej XIX i początków XX wieku (wybrane aspekty)*, w: *W kręgu dawnych i współczesnych teorii wychowania. Uczeń – szkoła – nauczyciel*, red. K. Dormus, R. Ślęczka, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2012.
- Chwastyk-Kowalczyk J., „Bluszcz” w latach 1918-1939. *Tematyka społeczna oraz problemy kultury i literatury*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2003.
- Cz. W., *Wielka uczona*, „Kobieta Współczesna” 1928, nr 22.
- Deptuła J., *Poglądy Józefy Joteyko na reformę ustroju szkolnictwa w Polsce*, „Młoda Myśl” 1929, nr 3.
- Grzegorzewska M., *Po zgonie Prof. Dr. Józefy Joteyko*, „Ruch Pedagogiczny” 1928, nr 5.
- Herczyńska G., *Na okładce. Józefa Joteyko 1866-1928*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2002, nr 1.
- Joteyko J., *Jedność szkolnictwa ze stanowiska psychologii i potrzeb społecznych*, Druk.[iem] Instyt.[utu] Głuch.[oniemych] i Ociemn.[iałych], Warszawa 1926.
- Joteyko J., *Losy naszej młodzieży a reforma ustroju szkolnictwa*, Skł.[ad] Gł.[ówny] Książnica Atlas, Warszawa 1927.
- Joteyko J., *Metoda testów umysłowych i jej wartość naukowa*, Książnica – Atlas, Lwów – Warszawa 1924.

⁴⁶ Wilhelm Wundt (1832-1920), inicjator założenia w 1879 r. w Lipsku pierwszego uniwersyteckiego laboratorium psychologicznego. Uważany za twórcę psychologii eksperymentalnej. W. Zeidler, *Metodologiczne problemy psychologii niemieckiej w II połowie XX wieku*, „Przegląd Psychologiczny” 4/2003, s. 375.

⁴⁷ Tamże, s. 2; A. Wałęga, *Luminarze polskiej pedagogiki specjalnej*, dz. cyt., s. 354-355; J. Majchrzyk-Mikuła, *Józefa Joteyko – prekursorka szkolnictwa specjalnego*, dz. cyt., s. 380-381; J. Chwastyk-Kowalczyk, „Bluszcz” w latach 1918-1939, dz. cyt., s. 108.

- Joteyko J., *Nauki psychologiczne w Państwowym Instytucie Pedagogicznym w Warszawie*, [Książnica – Atlas], Warszawa [1924].
- Joteyko J., *Odbudowa szkoły polskiej. Dwa odczyty wygłoszone w Uniwersytecie Ludowym im. Adama Mickiewicza, w Paryżu, dnia 16-go grudnia 1917 i 13-go stycznia 1918*, Wydawnictwo Polskiej Ligi Nauczania, Paryż 1918.
- Joteyko J., *Poziom inteligencji uczniów gimnazjum niższego. Badania eksperymentalne*, Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów – Warszawa 1922.
- Joteyko J., *Znużenie = (La Fatigue)*, Książnica – Atlas, Warszawa 1932.
- Konarski S., *Joteykówna Józefa Franciszka*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 11, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964-1965.
- Konieczna S., *Profesor Józefa Joteyko – neurolog rozwojowy, psycholog, pedagog przełomu XIX i XX wieku*, „Poznańskie Zeszyty Humanistyczne” 2014, nr XXIII http://www.pomost.net.pl/tom_23/konieczna.pdf (dostęp: 15.06.2016).
- Korzeniowska W., *Mysł pedagogiczna na przestrzeni wieków. Chronologiczny słownik biograficzny*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Lipkowski O., *Józefa Joteyko. Życie i działalność*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968.
- Majchrzyk-Mikuła J., *Józefa Joteyko – prekursorka szkolnictwa specjalnego*, „Piotrkowskie Studia Pedagogiczne” 2001, nr 9.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1987.
- Petrażycka-Tomicka J., *Dr. Józefa Joteyko*, Wydawnictwo Stowarzyszenia „Służba Obywatelska”, Kraków 1931.
- Samotyhowa N., *Dr. Józefa Joteyko. Wspomnienia brukselskie*, „Kobieta Współczesna” 1928, nr 22.
- Sedlaczek S., *Józefa Joteyko*, Dział Wydawnictw Naczelnictwa Związku Harc. [erstwa] Polskiego, Warszawa 1928.
- Walewska C., *O równe prawa. Dr. Józefa Joteyko*, „Kobieta Współczesna” 1927, nr 7.
- Wałęga A., *Luminarze polskiej pedagogiki specjalnej*, w: *Historyczne dyskursy nad pedagogiką specjalną – w ujęciu pedagogicznym*, red. J.J. Błęszyński, D. Baczała, J. Binnebesel, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Edukacji Zdrowotnej, Łódź 2008.
- W-ska, *Dr. Józefa Joteyko. W Collège de France*, „Kobieta Współczesna” 22/1928.
- Zeidler W., *Metodologiczne problemy psychologii niemieckiej w II połowie XX wieku*, „Przegląd Psychologiczny” 2003, nr 4.